

POKŘIVENÝ OBRAZ HABSBURSKÝCH VLÁDCŮ

Renesanční kulisa Českého Krumlova přivedla historika profesora Václava Bůžka nejprve k dějinám nižší a vyšší šlechty na prahu novověku, aby si později našel badatelské pole na dvorech prvních Habsburků na českém trůnu. Ředitel Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity využívá metodologických východisek strukturální analýzy a historické antropologie ke studiu reprezentace habsburských panovníků, v níž se zrcadlí jejich katolická víra, politická moc a dynastická paměť.

Proč jste si pro svoje bádání vybral období raného novověku v českých zemích? Co vás na tomto období fascinuje?

Od narození žiji v renesančních kulisách Českého Krumlova, jako student jsem prováděl návštěvníky na tamním zámku. Navíc jsem měl na kaplickém gymnáziu vynikajícího profesora dějepisu Zdeňka Rohlíčka, který mi doporučoval k četbě populární naučné knížky o 16. a 17. století. Na pražské filozofické fakultě jsem chodil do semináře profesora Josefa Petráně, jehož pohled na politiku a kulturu raně novověké doby mi byl velmi blízký. Pod jeho vedením jsem si zvolil jako badatelské pole předbělohorskou dobu, zpočátku kulturní a politické dějiny šlechty, nyní habsburské panovníky, jejich dvory a reprezentaci. Počáteční fáze raného novověku mne fascinuje už více než čtyřicet let – vidím v ní období zlomu, kdy odchází svět středověku a nastupuje italská renesance, mění se způsoby komunikace, více se cestuje a hledají se nové vzory nejen v kultuře, politice, ale také v myšlení lidí. Rozplétat přediva složitých mezilidských vztahů v 16. a 17. století je neskutečně vzrušující!

Domníváte se, že je toto období českou historiografií dostatečně probádané?

Nové možnosti k výzkumu dějin raného novověku přinesla polistopadová doba, kdy k nám s pádem železné opony začaly

pronikat nové metodologické proudy ze západních historiografií – strukturální pojetí dějin mentalit a historická antropologie. V jejich průniku spatřuji perspektivní cestu ke kladení nových otázek tématům, jež zůstávala dříve stranou pozornosti. Nešlo pouze o církevní dějiny, ale mezi bílá místa patřili také Habsburkové na českém trůnu. Jejich výzkum v posledních desetiletích umožnilo studium pramenů uložených v zahraničních archivech, především ve Vídni, Innsbrucku, Mnichově, Simancasu a Vatikánu, kam před rokem 1989 čeští badatelé až na výjimky nesměli.

Jak se vlastně Habsburkové v roce 1526 ocitli na českém trůnu? Ferdinand I. byl sice manželem Anny Jagellonské, a dělal si tudíž po smrti Ludvíka Jagellonského na trůn nárok, ale asi ani tak neměl „vyhráno“? Zájemců bylo jistě více. Proč český sněm nakonec ustoupil?

Zájemců o svatováclavskou korunu bylo skutečně víc. Vedle několika domácích šlechticů, mezi nimiž jistou šanci měl Zdeněk Lev z Rožmitálu, šlo o jagellonského prince, bavorské i saské vévody a rakouského vévodu Ferdinanda. Dědické nároky jeho manželky uznali pouze stavové z vedlejších zemí Koruny české, tedy z Moravy, Slezska, Horní a Dolní Lužice. Stavové z Království českého ho zvolili svobodnou volbou. Než byl korunován,

musel podepsat volební kapitulace, v nichž potvrzoval stavům řadu tradičních svobod, a basilejská kompaktáta, která umožňovala kališníkům přijímat svátost oltární pod obojí způsobou. Turecké nebezpečí bylo od Čech prozatím vzdálené, jen málo urozcenců si jeho vážnost v té době připouštělo.

Anna Jagellonská byla mimochodem údajně velmi oblíbenou královnou.

Byla českou, uherskou a římskou královnou i rakouskou vévodkyní, ale politice se zpočátku spíše vyhýbala. Později pozorně sledovala zápas s Turky v Uhrách. Svou vzdělanost a znalost cizích jazyků využívala ve stycích s učenci, měla zájem o léčivé byliny, pěstování citrusových plodů v zahradách Pražského hradu a chov exotických zvířat ve vídeňském Hofburgu. K jejím povahovým rysům patřila zbožnost, projevy milosrdenství a starost o své blízké, zvláště o děti. Porodila jich patnáct, při porodu poslední dcery zemřela.

Je vlastně správné mluvit o nástupu Habsburků na český trůn v roce 1526, když už předtím usedli na český trůn, byť na velmi krátká období?

To, co zmiňujete, byly krátké epizody ve vrcholném středověku. Později byli Habsburkové ve stínu Lucemburků. Jejich cesta k moci začala koncem 15. století, kdy chytrou sňatkovou politikou získali územní dědictví po smrti burgundského vévody Karla Smělého. Stejně obratná dynastická a sňatková politika vedla k jejich úspěchu v roce 1526. To byl výsledek rozsáhlé diplomatické předehry, která začala habsbursko-jagellonskými smlouvami uzavřenými v roce 1515 ve Vídni a dovršenými o šest let později v Linci, kdy Ludvík Jagellonský uzavírá sňatek s Marií Habsburskou a Ferdinand Habsburský s Annou Jagellonskou. Nešlo o nic neobvyklého, promyšlená dynastická politika hluboko do novověku dláždila cestu k moci.

Po nástupu Ferdinanda I. asi těžko někdo mohl tušit, že se tento rod na českém trůnu udrží bezmála 400 let. Zvláště po poměrně krátké vládě Jagellonců i předtím Lucemburků.

Takhle lidé raného novověku vůbec neuvažovali. Žili přítomností. Panovník byl v jejich myšlení božskou autoritou (dei gratia), ztělesňoval harmonii obecného dobrého (bonum commune) v zemi, tedy řád, právo, tradiční zemské svobody. Nedokázali si představit zemi bez krále, přestože mohli být k jeho panování kritičtí. Navíc po smrti vyjadřovali úctu jeho „sociálnímu tělu“, ztělesňujícímu vladařskou kontinuitu.

Klíčová byla v té době otázka náboženského vyznání. Jak to na našem území vypadalo v době jagellonské a co se změnilo

nástupem Habsburků? Byli Češi skutečně „kacířským“ národem?

Z pohledu papežské kurie nepochybně ano, vždyť Království české bylo kolébkou husitské revoluce, tedy v zásadě první evropské reformace, a to o sto let dříve, než vystoupil Martin Luther v římskoněmecké říši s kritikou katolické církve. Na koncilu v Basileji byla roku 1436 přijata kompaktata umožňující přijímat svátost oltářní pod obojí způsobou. Jejich platnost zrušil papež v roce 1462, tím ale neskončil povolený náboženský dualismus, protože český král uznával, na rozdíl od Svatého stolce, právo katolíků a kališníků na individuální volbu víry. Roku 1485 potvrdil basilejská kompaktata pro Čechy kutnohorský náboženský mír. Šlo pouze o kališníky, mezitím však pronikaly do země vlivy luterství a byli zde stoupenci Jednoty bratrské, která byla oficiálně zakázána. Když byla roku 1567 z desek zemských vymazána basilejská kompaktata, se vši naléhavostí se dostalo na program jednání stavů a panovníka hledání cesty k náboženské svobodě pro nekatolíky. To už ale překročilo vládu Ferdinanda I., přicházejícího s rekatolizací.

Ferdinand I. pozval do Čech jezuitu, opravdu se ale dá hovořit o „době temna“? Kvalita školství, ale i pozdější jezuitské osobnosti typu Bridel nebo Balbín tomu příliš nenapovídají.

Pochopitelně nedá! To je vlastenecký a v zásadě nacionalistický konstrukt obrozenců, jenž později propagandisticky využili komunističtí ideologové. Protože byl svázán s vládou Habsburků, patřil výzkum témat spojených s touto dynastií do konce osmdesátých let k zapovězeným. Šlo nejen o barokní kulturu, literaturu nevyjímaje, ale o projevy panovnické reprezentace při ceremoniálu a dvorských slavnostech, ve výzdobě rezidencí a jejich každodenním využívání, v mecenátu vladařů, bez nějž by nevznikla vynikající výtvarná, hudební

a vědecká díla, která trvale obohatila naši krajinu, potažmo evropskou kulturu. Tudy vede badatelská cesta k vyvrácení mýtů o době temna za vlády Habsburků, na niž jsem měl možnost se před léty vydat a vést k ní také své studenty, budoucí vědce.

Bylo období rekatolizace tak tvrdé? Za Ferdinanda I. asi ano, ale jeho syn Maxmilián II. prý dokonce navazoval vztah s luterány. Ostatně povolil Českou konfesi, kterou mu předložily nekatolické stavy.

Za Ferdinanda I. rekatolizace teprve začíná, o její tvrdosti se tehdy nedá hovořit, pořád tady jsou početné převažující nekatolíci a náboženská svoboda. Teprve po vydání Obnoveného zřízení zemského v roce 1627, které povoluje pouze katolicismus, nabírá rekatolizace dramatický směr.

S Maxmiliánem II. máte pravdu. Celý život o sobě prohlašoval, že je věrný římské církvi, ale byl nábožensky nevyhraněný. Jsou svědectví o tom, že měl blízko k luterství, mezi stoupence reformace patřily osoby v jeho blízkém okolí. To samozřejmě vadilo jeho manželce Marii, velmi přísné katoličce, která na jeho smrtelné posteli kontrolovala, zda její manžel skutečně zemřel jako věrný katolík, zda vykonal zpověď, přijal eucharistii a obdržel svátost posledního pomazání. Jeho dvořan si poznamenal, že Maxmilián II. opustil pozemský svět jako věrný stoupenec katolické víry upřímně litující všech svých dřívějších kroků, jimiž „urazil Boha“, tedy své již zmíněné vnitřní náboženské nevyhraněnosti. Českou konfesi povolil Maxmilián II. pouze ústně, když požadoval protisluzbu, aby čeští stavové souhlasili s korunovaci jeho syna Rudolfa, pak ji ovšem okamžitě zakázal.

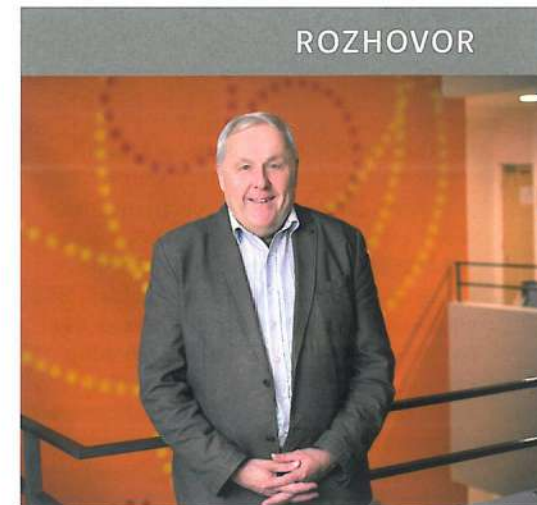
Právě kvůli vlažnému katolictví byl Maxmilián oddán se svojí sestřenicí Marií Španělskou, přísně katolicky vychovanou. Jak ji Češi přijali? Myslíte, že to byl začátek konce této linie rodu? Přeci jen se genetika

asi trochu projevila na Rudolfovi II. Jeden z jeho synů byl prý vrah a násilník.

Jestli sňatek Maxmiliána s vlastní blízkou příbuznou ovlivní genetiku rodu, o tom vůbec nepřemýšleli, ani o tom nemohli nic vědět. Byli oddáni proto, že jejich sňatek skvěle demonstroval tehdejší Evropě jednotu celé habsburské dynastie. Marie totiž pocházela ze španělské větve Habsburků, Maxmilián II. z větve rakouské. Vedle politické jednoty sňatek odkazoval na katolickou víru dynastie. Moc a víra tvořila základní stavební kameny dynastické reprezentace Habsburků v raném novověku. Vzhledem ke své španělské krvi měla Marie v Praze i Vídni blízko ke šlechticům a šlechticům z románských zemí, s nimiž se stýkala. Šlo například o Marii Manrique de Lara, manželku Vratislava z Pernštejna, a jejich dcery, které mluvily španělsky. Maxmiliánův a Mariin syn Rudolf II. neměl o ženy nouzi, zůstal však svobodný, protože nedokázal se žádnou z nich navázat trvalejší vztah. O své levobočky narozené v nemanželském loži se ovšem dokázal postarat. Choromyslný Julius d' Austria mu pochopitelně radost nepřinášel. Odeslal ho do ústraní Českého Krumlova, který koupil od Petra Voka z Rožmberka, kde jeho duševně nemocný levoboček zavraždil místní měšťanku, jak správně říkáte.

Dnes se o rudolfinské Praze hovoří jako o zlaté éře kultury, ale jinak podle historiků Rudolf II. nebyl příliš schopným panovníkem. Na rozdíl od svého otce a děda, kterým Češi naopak příliš nemohou přijít na jméno. Myslíte, že se tento pohled na první Habsburky na českém trůnu bude postupně měnit?

Z politického hlediska byl Rudolf II. skutečně nejslabším z prvních Habsburků na českém trůnu. Rád se dával portrétovat jako vojevůdce na koni, ale nikdy nestál v čele bitvy. Politika ho příliš nezajímala, spíše rozmlouval s umělci, alchymisty, nejbližšími

komorníky. Finanční prostředky promyšleně věnoval do kultury, umění a vědy, v jejichž podpoře viděl smysl svého pozemského snažení a prostředky vlastní reprezentace. Ve sbírkách uměleckých si vytvářel svůj vlastní vnitřní svět, do jehož bezpečí utíkal, když složitě hledal cestu z labyrintů své současnosti, které příliš nerozuměl. Jeho na první pohled rádoby sympatických vlastností využila komunistická propaganda, když vytvářela jeho obraz ve filmu Císařův pekař, v němž vystupuje jako přihlouplý dobrák s velkým srdcem a zájmem o alchymii. Tento falešný obraz vládce pronikal do povědomí veřejnosti. Touto cestou se však pohled na první Habsburky a jejich vládu přetvářet nebude. Od toho jsou historičky a historikové, aby se znalostí pramenů a metodologických východisek vykládali a hodnotili jejich činy ve společenském kontextu doby. Dekonstrukce obrazu Habsburků (stejně jako v případě husitství) a bourání tradičních ideologických mýtů nejsou myslitelné bez výzkumu. Teprve jeho výsledky lze popularizovat. Nikoliv naopak!

Ve své poslední knize se věnujete smrti a pohřbům Ferdinanda I. a jeho synů. Proč právě toto téma?

Ze dvou důvodů. Všichni byli ke konci svého pozemského života velmi nemocní. Sledoval

jsem svědectví nejbližších osob, které k nim v době nemoci pronikly. Kladl jsem si otázku, jak nemoc ovlivnila jejich schopnost rozhodovat a vládnout. Chtěl jsem vědět, jak oni sami vnímali svou nemoc a blížící se smrt. Druhý okruh otázek, které jsem si kladl, souvisel s reprezentací víry, moci a dynastické paměti, kterou symbolizovalo při pohřbu sociální tělo nebožtíka, jež na rozdíl od jeho biologického těla nekončilo v rakvi, ale trvale odkazovalo na kontinuitu křesťanských hodnot Habsburků. Jelikož kniha vyšla nejen česky, ale také v německém překladu v nakladatelství Böhlau, mohlo téma vstoupit do probíhající evropské diskuse o panovnické reprezentaci v raném novověku.

Čím vás zaujal Maxmiliánův bratr Ferdinand Tyrolský, o kterém jste také napsal knihu?

V letech 1547-1567 byl místodržitelem v Království českém, kde zastupoval svého otce Ferdinanda I., jenž se tehdy věnoval spíše uherské politice a tureckému nebezpečí, proto sídlil ve Vídni. Jeho druhorozený syn přišel do Čech ve zlomovém okamžiku, kdy „odcházel“ středověk a „přicházely“ podněty humanistické a renesanční kultury, jichž vrchovatou měrou využil. Stačí připomenout stavbu letohrádku Hvězda, rytířské turnaje, lovy a štvanice. Vždy ho obklopovala urozená společnost, jejíž představitelé a jejich názory na politiku a kulturu mne zajímaly. Když se stal vládcem Tyrol a Předních Rakous, usadil se v Innsbrucku a na Ambrasu, kam za ním jezdili šlechtici z řady evropských zemí, včetně pánů a rytířů z Čech. Proslulých pijáckých zábav, lovu kamzíků a střeleckých soutěží využíval k tomu, aby šlechtice připoutával ke svému dvoru, aby je získal pro cíle habsburské politiky, pro upevnění katolické víry. Touto cestou se šířily z Itálie přes Innsbruck, Mnichov, Prahu a Vídeň do střední Evropy renesanční kulturní vzory, architektura paláců a zámků,

zahrady s voliérami, vodotrysky a záhony exotických květin. To vše našel v Praze Rudolf II., když tam roku 1583 přesídlil z Vídně se svým dvorem. Na těchto základech vyrůstalo magické univerzum jeho rezidence na rozhraní renesance a manýrismu. Kniha současně vyšla rovněž v německém překladu v nakladatelství Böhlau, tudíž se volbou tématu mohla připojit k diskusím evropských historiček a historiků o metodách integrace šlechty k mocenským střediskům Habsburků.

Text: Miroslav Vlasák

Foto: Petr Zikmund, Aleš Motejl

Prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc., (1959), vystudoval historii na Filozofické fakultě UK v Praze, roku 1999 byl jmenován na návrh vědecké rady Masarykovy univerzity profesorem pro obor české dějiny. V letech 2004-2011 vykonával po dvě období funkci rektora Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. V současnosti působí jako ředitel Historického ústavu Filozofické fakulty JU, kde přednáší dějiny raného novověku, dějiny každodennosti a metodologii historické vědy. Současně je vedoucím fakultního výzkumného centra Habsburkové v českých dějinách raného novověku. Je autorem nebo spoluautorem dvou desítek monografií a dvou stovek vědeckých studií. Jeho mezinárodní spolupráce dlouhodobě směřuje na německé a rakouské univerzity. Za svou činnost získal několik významných ocenění (2011 - Stříbrná pamětní medaile města České Budějovice za mimořádné zásluhy o rozvoj univerzitního života v Českých Budějovicích; 2019 - Medaile ministra vnitra za zásluhy o české archivnictví).